

Ігор Власюк
м. Житомир

ВЛАДА І СЕЛЯНСТВО НА ВОЛИНІ В РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921–1928 рр.).

Дослідження відносин між владою та заможними селянами в Україні у період нової економічної політики 1920-х рр. залишається важливою проблемою сьогодні в історичній та економічній науці. Зокрема, важливо виділити праці В. І. Марочка, В. М. Лазуренка, О. І. Ганжі, В. Калініченка, Г. М. Георгізова, С. В. Маркової та інших дослідників. Названа проблема, незважаючи на окремі її аспекти, розглянуті у працях радянських дослідників з аграрної історії радянської Волині (зокрема, Л. Г. Ільчука), не була об'єктом спеціального дослідження.

У Волинській губернії у 1918–1921 рр., як і загалом в Україні, відбувалися події Громадянської війни, що позначились суттєво і на вирішенні аграрного питання: частими були погроми поміщицьких маєтків селянами; відбувався перерозподіл землі за активної участі бідняків, а також значно зменшувалась кількість господарств заможних селян (у 4–6 разів порівняно з дорадянським періодом) [1, с. 122].

Необхідно зазначити, що у 1921 р., коли відбулося прийняття нової економічної політики РКП (б), на території Волинської губернії селянський опір зменшувався досить повільно: відбувалися невдоволення селян високими ставками продподатку; в окремих повітах (наприклад, Новоград-Волинському) поширювався бандитизм. До того ж сама губернія була прикордонною із сусідньою Польщею, що було дестабілізуючим чинником для політичного життя (розповсюджувались чутки про війну (Коростенський повіт); під впливом їх селяни затримували здачу продподатку (Старокостянтинівський повіт)) [2, с. 11, 32]. Відбувалася боротьба радянської влади із повстанськими

загонами Ю.Тютюнника, М. Палія та Гулого-Гуленка, які здійснили рейди на Правобережжя у жовтні – листопаді 1921 року [3, с. 148].

Одним з перших серйозних державних заходів цих років, спрямованих на перерозподіл землі, була кампанія по розкуркуленню. Вона розпочалась згідно відповідної постанови ВУЦВК, з 11 вересня 1923 р. Спрямована кампанія була насамперед проти заможного селянства, хоча надлишки землі відбирались у різних категорій селянських господарств, але переважно у заможних, враховуючи їхню загальну кількість у губернії (8,6% станом на 1 січня 1925 р.) [4, арк. 50].

Показовою у цьому відношенні є діяльність земельних судових комісій, що фактично розпочали свою діяльність у Волинській губернії з квітня 1923 р. До 1 січня 1925 р. до 3 окружних земельно-судових комісій надійшло усього 15695 справ, з яких 9029 було по розкуркуленню заможних селян і вирішено 98,9% таких справ. Причому необхідно звернути увагу на те, що, наприклад, у Житомирській окружній земельно-судовій комісії справ по розкуркуленню було вирішено 96,6%, тоді як звичайних – усього 48,4%. Справи по розкуркуленню заможних селян на Волині вирішувались у короткі обмежені терміни, для чого окрземсудкомісіями було організовано 8 виїздних сесій. Усього за цей період у різних категорій селянських господарств, у т. ч. заможних, було відібрано 35 тис. дес. землі [5, арк. 27 зв.-28]. Вирішення земельних спорів відбувалося цими комісіями, як було зазначено, «на підставі закону та революційної доцільності». В окружній прокуратурі відмічалось, що «більшість скарг подається з боку куркулів на неправильне відбирання земельних лишків, а також з боку тих середняків, котрі не засвоїли собі радянської земельної політики і перебувають під впливом старої буржуазної ідеології, заснованої на праві приватної власності на землю» [5, арк. 30].

Необхідно звернути особливу увагу на податкову політику радянської влади щодо селянських господарств на Волині і в Україні загалом. Влада наклала основний тягар сільськогосподарського податку на заможних селян: так, якщо незаможні селяни у 1925/26 господарському році сплачували 2–3 крб.

цього податку, то заможні – 30 крб. [6, с. 2]. Практично у такій ситуації загнане у кут заможне селянство вдавалось до вимушеного приховування своїх прибутків, засобів виробництва, найманої робочої сили тощо.

О. І. Ганжа справедливо вважає таке різке збільшення обсягу пільг, без зменшення загального тягара податку, наданням їх практично за рахунок усіх інших селян, що посилювало напругу всередині селянства. Також вона зазначає, що найбільш гострим у названий період було протистояння режиму і селянства в питанні про ціни на хліб та методи проведення хлібозаготівель [3, с. 159].

Д. Красносілецький дослідив одну з важливих арен протидії селянства більшовистському режимові у ці роки – діяльності з 1920 року безпартійних селянських конференцій. На них селянство могло висловити своє незадоволення і критичні зауваження соціально-економічній політиці і діям влади: пияцтво та процвітання корупції в окремих органах державної влади (в лютому 1923 р., Ганопільська волость Ізяславського повіту); опір запровадженню гужової повинності у грошовій формі (в липні 1923 р., Шепетівський округ Волинської губернії); критика запровадження єдиного податку у грошовій формі; питання зниження оподаткування худоби, припинення експорту хліба за кордон у зв'язку з поганим врожаєм; незадоволення зростанням спекуляції та бездіяльністю місцевого самоврядування, діяльністю окремих радянських службовців, які ухилялись від оподаткування; вимоги переробки списків оподаткування (в липні 1924 р., Новоград-Волинський район) [7, с. 169].

Заможні селяни усувалися від участі у керівництві громадським життям волинського села. Так, за даними вибіркового соціологічного обстеження восени 1923 р. чисельного та соціального складу депутатів сільських рад різних українських губерній, найменша кількість заможних селян (7) була саме у Волинській [8, с. 80]. Важливо також, на наш погляд, звернути увагу на окремі архівні документи, що виявляють проблеми діяльності влади у волинському селі періоду непу. Зокрема, у секретному «Звіті Волинської

губернської виборчої комісії про результати кампанії з перевиборів сільрад» (від 25.01.1925 р.) йшлося про негативне ставлення влади до заможних селян Волині у період виборчої кампанії на селі, а також про низку недоліків у діяльності земельних органів [5, арк. 402-416].

Попередні наші дослідження аграрного розвитку Волині в роки непу показують, що виникало чимало проблем із проведенням землеустрою у губернії, головними з яких були: несвоєчасне внесення платні селянами за ці роботи; невдоволення роботою землемірів; негативне ставлення і опір з боку заможних селян їхньому ходу і вимоги передачі землі у приватну власність. Також варто відмітити, що селяни часто віддавали перевагу відрубно-хутірській системі господарювання, що отримала розвиток ще в роки столипінської аграрної реформи.

Загалом влада намагалася спиратись у своїй діяльності на незаможних селян і залучити на свій бік середняків. Однак, політика спрямовувалась на протиставлення цих прошарків селянства його заможній частині, а також нейтралізацію або послаблення її впливу на перших. Відповідно у діяльності різних видів сільськогосподарської кооперації простежується надання пільг та інших видів економічної підтримки органами влади незаможним. При цьому кооперація розглядалась як перехідна ланка до створення у подальшому колективних господарств, проти чого була переважаюча більшість селян, як показує досвід добровільного створення колгоспів на Волині. Статті у газеті «Радянська Волинь» за 1924–1927 рр. сповнені негативного ставлення до «куркулів», викриття їх вимушених кроків з приховування сільгосподатку у своїх господарствах тощо.

Ще одним важливим аспектом відносин між владою та селянством Волині цього періоду, що потребує подальшого вивчення, був релігійний. В окремих дослідженнях зазначається про протистояння у 1923 р. в селах між віруючими і місцевою владою з комнезамами, що виникали через відбирання останніми парафіяльних садиб; до того ж селяни регіону виявляли в цілому

активну позицію щодо захисту своїх церков, незважаючи на тиск місцевих органів влади [9, с. 150, 156].

Українське село 1920-х рр., на думку В. Марочка, характеризувалося наявністю декількох суперечливих процесів: штучного стримування фермеризації, надання ідеологічного підґрунтя соціально-економічній диференціації, одержавлення кооперації та колективізації пролетарських груп [10, с. 102].

Отже, відносини між владою і селянством в роки непу були досить складними і суперечливими, особливо із його заможною частиною. Незважаючи на активну підтримку незаможних, політика щодо усіх прошарків селянства Волині визначалася політико-ідеологічними чинниками, що часто суперечило їх економічним інтересам, призводило до розколу та протиставленню заможних бідним.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільчук Л. Г. Соціалістичні перетворення у сільському господарстві Житомирщини (1920–1930 рр.) / Л. Г. Ільчук // Наукові записки Житомирського державного педагогічного інституту ім. І. Франка. Т. VI. Серія суспільних наук. – Житомир, 1957. – С. 121–157.
2. Георгізов Г. М. Українське селянство доби непу: динаміка політичних настроїв та свідомості / Г. М. Георгізов. – Черкаси : ФОП О. Ф. Нечитайло «Поліграфічний центр», 2016. – 133 с.
3. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.) / О. І. Ганжа. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. – 208 с.
4. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. Р. 12, оп. 1, спр. 60.
5. Держархів Житомирської обл., ф. Р. 28, оп. 1, спр. 1122, 550 арк.
6. Радянська Волинь. – №95 (1549). – 13 серпня 1927 р.
7. Красносілецький Д. Діяльність безпартійних селянських конференцій в УСРР у першій половині 1920-х років / Д. Красносілецький // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4(37). – С. 165–172.
8. Лазуренко В. М. Участь заможних верств українського села у діяльності органів сільського самоврядування (1921 – 1924 рр.) / Лазуренко В. М. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Випуск 60 (№ 5). – С. 77 – 83.
9. Бернацький В. Р. Релігійні настрої православного населення на Волині–Волині-Житомирщині у 1920-х рр. / В. Р. Бернацький // Український історичний збірник. – Київ: Вид-во інституту історії України НАН України. – 2012. – №15. – С. 147–156.
10. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. – Ч 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 445 с.